

Handbok

för kulturhistorisk inventering,
bevarande och återanvändning
av gravanordningar

CGK

Centrala Gravårdskommittén

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
2	Äganderätten till gravanordningar	4
3	Rekommendationer för kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser och gravplatser	5
3.1	Inventeringens syfte och innehåll	5
3.2	Förarbetet	5
3.2.1	Bakgrundsmaterial	5
3.2.2	Inventeringsblanketter	6
3.2.3	Blanketternas papperskvalitet	6
3.2.4	Inventering med hjälp av datorer	6
3.3	Fältarbete	7
3.3.1	Inledning	7
3.3.2	Växtmaterial	8
3.3.3	Fotografering	8
3.3.4	Utrustning	9
3.4	Kulturhistorisk bedömning	9
3.5	Vård- och underhållsplan	10
4	Vad är kulturhistoriskt värdefullt?	10
5	Grunder för den kulturhistoriska bedömningen	11
5.1	Bedömningsgrupp	11
6	Överväganden för olika åtgärder	12
6.1	Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar	12
6.2	Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar	12
6.2.1	Hysesavtal/dispositionsavtal	13
6.2.2	Återanvändningssymbol	13
6.2.3	Askgravplatser eller askgravlundar	14
6.2.4	Om gravvårdar som kan återupplåtas måste flyttas	14
6.2.5	Övriga gravvårdar	14
6.2.6	Överlåtelse av stenmaterial – gamla gravvårdar	14
7	Vård , underhåll och bearbetning av gravvårdens form och material	15
7.1	Vård och underhåll av gravstenar	15
7.2	Mossor och lavar på gravvården	15
7.3	Vid omarbetning av sten krävs god kunskap och hantverksskicklighet	15
7.4	Metall – ingen omarbetning möjlig, endast underhåll	16
8	Ekonomi för bevarande och återanvändning	16
8.1	Prissättningen vid utyrning/disposition av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar	21
8.2	Prissättning av övriga gravvårdar	21
9	Förteckning/arkivering	22
9.1	Förteckning	22
9.2	Skyltning	22
9.3	Arkivering	22
10	Vad finns skrivet inom området	23
Bilaga 1	Kulturhistorisk inventering – kyrkogård/begravningsplats	27
Bilaga 2	Kulturhistorisk inventering – gravplatser	29
Bilaga A	Utdrag ur begravningslagen (SFS 1990:1144).....	31
Bilaga B	Utdrag ur lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950).....	33
Bilaga C	Exempel på Hyses-/Dispositionsavtal som bifogas gravbrevet.....	35

© Centrala gravvårdskommittén

ISBN 978-91-89016-30-9

Upplaga: 2 000

Foto:

Roland Aronson, bilderna 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15

Ronny Holm, bilderna 1, 2, 13, 14, 16

Bild 6 är ett fotomontage

Tryck: Edita Västra Aros, Västerås 2007

1 Inledning

De flesta av våra kyrkogårdar har funnits i århundraden. De har ofta medeltida ursprung och ligger i anslutning till sockenkyrkan. Under tidernas lopp har kyrkogårdarna i olika omfattning förändrats i enlighet med tidens smak och lokala förändringar av begravnings seder. Det utseende som kyrkogårdarna/begravningsplatserna har idag speglar i flera avseenden samhällsutvecklingen över en lång tid – både ifråga om gravanordningarnas utformning och om kyrkogårdarnas arkitektoniska utformning. Kyrkogårdarna/begravningsplatserna utgör därför en viktig del i vårt kulturarv och huvudmännen, det vill sägas församlingarna eller samfälligheterna samt Stockholms och Tranås kommuner, har ett stort ansvar för att värna om detta. Ansvaret utgår från regler som finns i kulturminneslagen och begravningslagen, men det krävs givetvis också ett starkt lokalt engagemang för bevarandefrågorna för att arbetet ska bli framgångsrikt.

I kulturminneslagen finns de generella bevarandereglerna som avser begravningsplatser. Där finns också regler som ger kyrkliga inventarier ett särskilt starkt skydd – och vissa äldre gravvårdar kan enligt kulturminnesförordningen klassificeras som kyrkliga inventarier. I begravningslagen finns regler om hur huvudmännen ska uppträda mot gravrättsinnehavarna och vidare vad som gäller för gravanordningar som av kulturhistoriska skäl bör bevaras för framtiden.

I dag har tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser hög aktualitet. Kan dessa tankar kombineras med värnandet av kulturarvet på våra begravningsplatser? Centrala Gravvårdskommittén vill med denna handbok belysa möjligheter till detta, ge råd för att värna, bevara och återanvända gravanordningar på våra begravningsplatser och slutligen visa på de möjligheter som finns för att finansiera verksamheten.

Centrala gravvårdskommittén är ett ideellt samarbetsorgan mellan Svenska kyrkans Församlingsförbund (Församlingsförbundet), Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (SKKF), Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer (FSK) och Gravvårdsfirmornas riksorganisation (GRO). De ingående organisationerna företräds av följande personer: Karin de Fine Licht och Göran Jacobsson, Församlingsförbundet, Jan-Olov Andersson, SKKF, Lennart Angselius och Ronny Holm, FSK samt Roland Aronson och Carl-Erik Edström, GRO. Vid framtagandet av denna skrift har Anna-Gretha Eriksson från Riksantikvarieämbetet deltagit.

November 2007

Centrala Gravvårdskommittén

2 Äganderätten till gravanordningar

Gravrättsinnehavaren har både rättigheter och skyldigheter. Bland annat får gravrättsinnehavaren förse gravplatsen med gravanordning och han/hon har också långtgående rättigheter att bestämma över gravanordningens utformning. Det är också den enskilde gravrättsinnehavaren som äger gravanordningen som finns på gravplatsen. Och så förblir förhållandet så länge som gravrätten löper.

När upphör gravrätten?

Gravrätten till en gravplats kan upphöra på i princip fyra olika sätt och i det följande ges en översiktlig beskrivning av dessa:

- 1 När upplåtelse tiden går ut upphör gravrätten. Huvudmannen ska då i god tid underrätta innehavaren om detta samt villkor för eventuell förnyelse av gravrätten. Om inte gravrättsinnehavaren önskar förnyelse av gravrätten upphör den att gälla. (7 kap. 10 och 32 §§ begravningslagen, SFS 1990:1144, Bilaga A)
- 2 När gravrättsinnehavaren återlämnar gravrätten upphör den. Observera att det enbart är gravrättsinnehavaren/gravrättsinnehavarna som får återlämna gravrätten. (7 kap. 32 § begravningslagen)
- 3 Om uppgift om gravrättsinnehavare saknas och om huvudmannen gjort vad som krävs för att söka efter gravrättsinnehavare och konstaterat att det inte finns någon som kan bli gravrättsinnehavare anses gravrätten återlämnad till upplåtaren. (7 kap. 19 § begravningslagen)
- 4 Om gravplatsen har varit uppenbart vanvårdad en längre tid kan huvudmannen i enlighet med begravningslagens bestämmelser förklara gravrätten förverkad och då upphör gravrätten. (7 kap. 33 § begravningslagen)

När gravrätten har upphört skall huvudmannen informera gravrättsinnehavaren att han/hon har rätt att inom sex (6) månader avlägsna gravanordningen. Ägaren skall dock innan bortförandet skriftligen tala om vad han/hon skall göra med gravanordningen. Ägaren kan också under denna tid skriftligen överlåta gravanordningen till upplåtaren. Det som inte är bortfört från gravplatsen under denna tidsrymd tillfaller upplåtaren. (7 kap. 36 § begravningslagen)

Gravanordningen blir därmed upplåtarens egendom och denne måste nu beakta de regler som finns till skydd för kulturmiljön – för gravvården i den miljö den befinner sig. (7 kap. 37 § begravningslagen)

Allt som anförts i det följande avseende bevarande och återanvändning förutsätter att gravrätten har upphört och att gravanordningen blivit upplåtarens egendom. Förvisso kan huvudmannen bestämma att en gravanordning är av stort kulturhistoriskt värde även om den är i privat ägo men längre än så sträcker sig inte huvudmannens beslutanderätt. I det följande används ordet huvudman för det organ hos församlingen/samfälligheten samt Stockholms och Tranås kommuner som utövar huvudmannaskapet för begravningsverksamheten.

I texten framöver används inte ordet gravanordning konsekvent utan blandas ofta med ordet gravvård men meningen är den samma. Gravvård blir lite kortare än gravanordning.

3 Rekommendationer för kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser och gravplatser

3.1 Inventeringens syfte och innehåll

Inventeringen syftar till att ge kunskap om kyrkogårdar och begravningsplatser för förvaltning och vård av dessa. Den utgör ett tidsdokument, som visar hur kyrkogården/begravningsplatsen och gravplatserna ser ut just vid inventeringstillfället.

Den kulturhistoriska inventeringen avseende beskrivningen av respektive kyrkogård/-begravningsplats bör i normalfallet rymmas på 3–5 sidor till det kommer bilagor i form av fotografier och kartmaterial. Det är således inte en avhandling eller en allmän beskrivning av kyrkogårdarnas utveckling under århundradena som ska finnas med i den kulturhistoriska beskrivningen av huvudmannens kyrkogård/begravningsplats.

Inventeringen innebär

dels en dokumentation av kyrkogården eller begravningsplatsen som helhet, dess läge i landskapet eller stadsmiljön, dess allmänna karaktär, miljöer kring gångar och kvarter, inhägnader, vegetation, byggnader etc.

dels en registrering och dokumentation av enskilda gravplatser och andra anläggningar av kulturhistoriskt värde.

Inventeringsarbetet kan delas upp i följande arbetsmoment: förarbete, fältarbete, kulturhistorisk bedömning och underhåll.

3.2 Förarbetet

Inventeringen bör inledas med att historiska uppgifter tas fram i tillgänglig litteratur och ur arkiv. Kartmaterial av olika slag bör gås igenom. Dessutom bör man klarlägga hur materialet skall användas när det är färdigt.

En kyrkogårdsinventering bör alltid innefatta en genomgång av relevant material såsom ekonomiska kartan, stadsplan och andra kartor av intresse, som äldre planer på kyrkogården, gravkartor, nivåkartor och handlingar rörande kyrkogårdar m.m.

Det är lämpligt att man i samband med arkivgenomgången gör en översiktlig besiktning av den eller de kyrkogårdar som ska inventeras för att få ett samlat begrepp om arbetets omfattning, karaktär och lämpliga uppläggning.

Kyrkogårdar och begravningsplatser förvaltas vanligen av församlingar eller kyrkliga samsälligheter inom Svenska kyrkan. I Stockholm och Tranås är det kommunen som förvaltar begravningsplatserna. Även andra trossamfund än Svenska kyrkan samt stiftelser kan förvalta begravningsplatser. Det finns ödekyrkogårdar, kolerakyrkogårdar och enskilda begravningsplatser som också kan ha intresse ur kulturminnesvårdens synpunkt.

3.2.1 Bakgrundsmaterial

En redovisning av vilka arkiv som har material som rör kyrkor och kyrkogårdar finns i skriften ”Att forska om kyrkor”, Vägledning om arkiv (Liber).

Följande bakgrundsmaterial bör särskilt nämnas:

- Bebyggelseregistret
- Förekommande vård- och underhållsplan
- Kyrkogårdsförvaltningens arkiv på orten (i förekommande fall)

- Kyrkoarkivet i Landsarkivet
- Stadsarkiven (i förekommande fall)
- Länsmuseet
- Antikvarisk-topografiska arkivet, (ATA) (Riksantikvarieämbetet, Stockholm)
- Riksarkivet, Stockholm
- Överintendentsämbetets ritningsarkiv (Riksarkivet)
- F d kulturhistoriska byråns arkiv (ATA, Riksantikvarieämbetet)
- Lantmäteriverkets arkiv, lokalt
- Lantmäteriverkets arkiv, Gävle
- Uppgifter om fornlämningar hämtas från FMIS (Fornminnesregistret, RAÄ)

Uppsatser finns i vissa fall i tidskrifter, hembygdsböcker, årsböcker etc. Kartor och handlingar som man i första hand bör ta fram är gravkartor (skall finnas hos huvudmannen) samt handlingar och ritningar till kyrkogårdsutvidgningar hos Riksantikvarieämbetet till 1976 samt kyrkoarkivet på orten och länsstyrelserna efter 1976.

3.2.2 Inventeringsblanketter

För att underlätta inventeringen i fält och samtidigt garantera de insamlade uppgifternas enhetlighet är det lämpligt att använda förtryckta inventeringsblanketter för kulturhistorisk inventering; en för kyrkogårdar/begravningsplatser, bilaga 1 och en för gravplatser, bilaga 2. Blanketterna finns i blankettarkivet på www.forsamlingsforbundet.se.

För att undvika onödiga och i efterhand svårupptäckta felkällor bör inventeringsblanketterna i största möjliga utsträckning fyllas i med klartext. Sifferkoder och avancerade förkortningssystem som kräver facit för att bli begripliga bör undvikas. En ifylld fältinventeringsblankett skall kunna användas omedelbart utan avvaktan på senare bearbetning och bör helst obehindrat kunna läsas av andra än inventeraren. Om förkortningar använts bör förklaringar anges direkt på blanketten.

3.2.3 Blanketternas papperskvalitet

Den första blanketten, ”Kulturhistorisk inventering, kyrkogårdar/begravningsplatser” kan vara av kontorskvalitet förutsatt att den senare renskrivs. Renskriften bör göras på kvalitet ”Svenskt Arkiv 100” för att tåla slitage och arkivering.

Den andra blanketten ”Kulturhistorisk inventering, gravplatser” bör i fält bestå av ett kraftigt papper, som i någon mån tål väder och vind. Renskriften bör även här göras på kvalitet ”Svenskt Arkiv 100”.

3.2.4 Inventering med hjälp av datorer

I dagens läge finns det förvaltningar som kan göra inventeringen med hjälp av handdatorer.

Det innebär att uppgifterna om papperskvalitet inte har någon relevans. De uppgifter som finns på ovan nämnda blanketter bör självfallet finnas i handdatoren. När inventeringen är gjord på fältet så sparas uppgifterna i nätverket och kopplas också direkt till gravböckerna så att de gravplatser som bedömts vara kulturhistoriskt värdefulla finns markerade även i gravboken. Det gör det lätt att ta fram uppgifterna när gravrättsinnehavaren återlämnar gravplatsen till huvudmannen, eller för att lätt kunna tas fram när exempelvis vård- och underhållsplaner skall ses över.

3.3 Fältarbete

3.3.1 Inledning

Fältinventeringen bör göras av samma personer som sköter arkivgenomgången. Det är fördelaktigt att gå två tillsammans i fält, vilket ger möjlighet till en rationell arbetsfördelning och en fortlöpande diskussion av bedömningar och upplägg av fältarbetet. Ibland kan det vara lämpligt att den ene är yrkesfotograf eller åtminstone har goda kunskaper i att fotografera. Inventeringspersonalen bör som regel vara personer med akademisk utbildning i ämnen som konstvetenskap och etnologi eller kulturhistoriskt kunniga arkitekter. Även kunskaper i landskapsarkitekturens historia är av stort värde. Är inventerarna två är det lämpligt att de utbildningsmässigt kompletterar varandra.

Som ovan sagts är det lämpligt att fältinventerarna efter eller i samband med litteratur- och arkivgenomgången ägnar tid åt att göra en okulärbesiktning av inventeringsområdet för att få ett samlat begrepp om karaktär, arbetsomfattning och lämpligt upplägg etc. I samband därmed kan en preliminär översiktlig fotografering ske. Översiktsfotograferingen bör göras vår eller höst när vegetationen skymmer minst (men även bilder från sommaren bör fogas till inventeringen). Fältarbetet bör inte utföras vintertid när kyrkogården vanligtvis är snötäckt. Fältarbetet består av besiktning, fotografering och ifyllande av inventeringsblanketter för varje kyrkogård/begravningsplats.

På blanketten ”kulturhistorisk inventering kyrkogårdar/begravningsplatser” har angivits att beskrivningen bör inledas med en redovisning av kyrkogårdens/begravningsplatsens *läge i landskapet*, eller stadsmiljön. Är kyrkogårdens *närmiljö* av intresse, beskrivs dess karaktär. Finns *fornlämningar* vid eller omkring kyrkogården redovisas dessa. Fornlämningar i detta sammanhang kan t.ex. vara förhistoriska gravhögar men också ruiner eller husgrunder.

Fornlämningar finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, som också finns tillgängligt hos länsstyrelsen och på länsmuseum samt digitalt via RAÄ:s Fornminnesregister (FMIS). Fornlämningen bör föras in på blanketterna liksom uppgifter om eventuell utförda arkeologiska undersökningar samt om det finns äldre gravstenar upptagna i fornminnesregistret. Uppgifter som är tillgängliga i arkiv eller hos förvaltande församling kan i fyllas i förväg eller sparas till bearbetningsskedet.

Därefter redovisas kyrkogården som *helhet*, dess nutida prägel och arkitektoniska uppbyggnad i stora drag. Därefter *omgärning*, det vill säga staket, murar, häck, *ingångar* som grindar, portar, stigluckor, *vegetation* som ingår i anläggningens arkitektoniska uppbyggnad och påverkar helhetsverkan redovisas; *gångsystem*; *karaktärsbeskrivning kvartersvis* utan att redovisa de enskilda gravplatserna i detalj; beskrivning av *byggnader* på kyrkogården bör också ingå. Gravkor, gravkapell m.m. bör dokumenteras även invändigt. Om beskrivningen gäller en kyrkogård vid sockenkyrkan bör även basdata om kyrkan lämnas.

När det gäller en kyrkogård eller del av sådan med enhetlig karaktär av senare datum där de kulturhistoriska intressena är mindre framträdande bör inventeringen göras mera summarisk, områdesvis och ej grav för grav. *Konstnärlig utsmyckning* bör beskrivas, liksom förekomsten av minneslund, gravområde för främmande trosbekännare, askgravplatser, askgravlund m.m. *Historik*, som också bör finnas med, bör vara baserad på arkiv- och källmaterial och görs kortfattad.

I historiken bör *anläggningsår* anges om detta är känt samt årtal för utvidgningar och andra större förändringar, uppgifter om arkitekt, uppgifter om genomförda arkeologiska undersökningar, samt om kyrkogården/begravningsplatsen utöver sitt lagskydd enligt begravningslagen och kulturminneslagen har särskilt skydd enligt plan- och bygglagen (PBL) eller miljöbalken (MB) eller finns med i RAÄ:s förteckning från 1996 ”Kyrkogårdar med krematorier och/eller gravkapell, anlagda 1940 eller senare och skyddsvärda i sin helhet”, som återfinns på www.bebyggelseregistret.raa.se. (Genom att fylla i rubrikerna, län, miljö samt lagskydd, som anges med 4 kap, så framgår det vilka objekt RAÄ angivit som skyddsvärda. För att komma åt all information behövs ett användarnamn och ett lösenord, som lätt erhålls från kulturmiljövårdens bebyggelseregister via e-post bebyggelseregistret@raa.se eller tel. 08-5191 82 92.)

Till akten fogas kopior eller fotografier av *kartor* av intresse (exempelvis ekonomiska kartan, ritningar, uppmätningar, gravkartor etc.). Fotografier monteras i mån av utrymmer på blanketten, eller på särskilt blad och basdata som litteratur m.m. förs in på blanketten. Digitala bilder och inskannade dokument bör tas ut på papperskopior av säkerhetsskäl. (De tekniska förändringarna, dvs. utbytet av maskinvaror, går ofta mycket fort.)

De enskilda gravplatserna dokumenteras därefter enligt de riktlinjer som anges på blanketten ”Kulturhistorisk inventering; gravplatser”. För orientering om gravplatsens läge används lämpligen gravplatsnumren som finns på gravkartan för kyrkogården. Radnummer eller annan uppläggning, som är praktisk med hänsyn till gravplatsregistret kan också användas. Uppmätning av enskilda objekt kan också komma ifråga under inventeringsskedet. Om byggnaden eller graven är av sådant värde, att en mera omfattande dokumentation bör ske, bör detta sparas till ett senare skede.

3.3.2 Växtmaterial

När arbetet börjar bör inventeraren ta reda på vilka växter som är typiska och vanligast förekommande på kyrkogårdarna/begravningsplatserna i inventeringsområdet.

3.3.3 Fotografering

En viktig del av fältarbetet är fotograferingen. Den går ut på att så korrekt som möjligt både översiktligt och detaljerat avbilda gravanordningar och deras förhållande till begravningsplatsen i stort och till närmiljön, gravkvarter, markbehandling, vegetation m.m. Det är också viktigt att den yttre miljön – begravningsplatsens eller kyrkogårdens läge i landskapet och eventuella kyrkbymiljöer fotograferas.

Fotograferingen bör således innefatta översiktliga bilder, men även ge detaljer. Samtidigt är det viktigt att med kamerans hjälp försöka dokumentera också den allmänna karaktären och stämningen. Sker inventeringen sommartid kan det vara lämpligt att göra en kompletterande miljöfotografering när träden är avlöfvade.

Vid fotografering med digitalkamera bör överföring till svart-vita papperskopior göras med hänsyn till den tekniska utveckling som sker. Man bör använda stativ vid fotografering. Särskilt viktigt är detta vid fotografering av gravstenar med inskrifter för att dessa skall bli absolut skarpa och läsbara på fotot.

Kontakta gärna Riksantikvarieämbetet vid frågor om fotografering i samband med gravstensinventeringar.

Eftersom en rationell inventering i hög grad bygger på fotografering är det mycket viktigt att man för noggranna fotoprotokoll och gärna för in bildnummer på respektive inventeringsblankett. Om fotograferingen utförs av annan än huvudmannens (eller läns museets) personal bör frågan om negativens framtida förvaring liksom upphovsmannarätten diskuteras och överenskommelse träffas med fotografen. Negativen måste förvaras och registreras på ett professionellt sätt. Läns museerna bör anförtros kopior på samtliga bilder med fotoförteckning.

3.3.4 Utrustning

Förutom ordinärt kontorsmaterial och förtryckta blanketter hör en kamera av god kvalitet till den viktigaste utrustningen. Även digitalkamera fungerar utmärkt i detta sammanhang. Använder man småbildskamera bör man vara medveten om att bilderna kräver förstoring. Kameran bör då vara av systemtyp med inbyggd ljusmätare och utbytbara objektiv. Stativ och trådutlösare bör finnas med i utrustningen, likaså gärna ett lätthanterligt blixtaggregat. För att klara varierande ljusförhållanden är det i regel lämpligt att använda en film med stor ljuskänslighet. I utrustningen bör vidare ingå måttband och ritmaterial.

3.4 Kulturhistorisk bedömning

Fältinventeringen bör, i första hand vara objektivt registrerande. Den kulturhistoriska bedömningen skall ske separat med utgångspunkt från det insamlade materialet och bör i regel ske i samband med diskussion på platsen inför de olika objekten och miljöerna. Som ett underlag för den slutliga kulturhistoriska bedömningen bör fältinventeringspersonalen dock fortlöpande under inventeringsarbetets gång göra minnesanteckningar till exempel genom att fylla i blanketten FOR 8036.

Det är angeläget att värderingarna diskuteras noga och att bedömningarna görs av flera. Läs mer om detta i boken; *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor – en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan*, om hur denna bedömning kan genomföras. Det är lämpligt att fältinventerarna gör ett första förslag till bedömningar och preciserar vad som är värt att bevara både för hela kyrkogården, enstaka kvarter eller enstaka gravplatser. Detta första förslag från fältinventerarna tillsammans med bakomliggande inventeringsmaterial diskuteras på plats. Erfarenheten visar att en sådan, väl underbyggd och av flera genomdiskuterad bedömning får en god allmängiltighet. Den kulturhistoriska bedömningen bör innefatta dels en allmän bedömning av begravningsplatsen som helhet, dels en bedömning av delarna.

De kulturhistoriska bedömningarna bör motiveras på ett klart och lättillgängligt sätt för att ge icke-fackmannen möjlighet att sätta sig in i bedömningen. De bör också redovisas på sådant sätt att resultatet lätt kan användas både i den löpande vården av kyrkogården och vid den mera långsiktiga planeringen av vård och förändringar.

Bedömningen av enskilda gravvårdar skall redovisas separat för att kunna revideras med jämna mellanrum. För kyrkogården som helhet bör bedömningen göras i form av en karakteristik enligt modellen för kulturhistorisk karaktärisering av kyrkor. Särskilt intressanta delar eller enskilda objekt och anläggningar inom en kyrkogård redovisas lämpligen genom markering på en karta. Här kan man också markera värdefulla miljöer och miljösammanhang, vegetation etc. med hjälp av raster och dylikt. Kartan, som utvisar den kulturhistoriska bedömningen, bör kompletteras med en förteckning över objekten. Kartan och förteckningen skall vara tydligt daterade. Vid revideringar skall det anges på den reviderade versionen att den ersätter en tidigare karta. Gravkarta kan vara lämplig att använda som underlag.

3.5 Vård- och underhållsplan

Den kulturhistoriska bedömningen bör därefter läggas till grund för ett handlingsprogram som revideras med jämna mellanrum. Handlingsprogrammet kan exempelvis utgöras av en vård- och underhållsplan. I ett vårdprogram redovisas upprustning av gravvårdar etc.

En vård- och underhållsplan bör finnas för begravningsplatsen och är en förutsättning för kyrkoantikvarisk ersättning. Planen bör innehålla en karaktärisering samt vårdprogram. De digitala gravkartorna och gravinventeringarna kan knytas samman med gravregister och skötselplaner.

4 Vad är kulturhistoriskt värdefullt?

Det är viktigt att få ett rimligt tidsperspektiv på den löpande gravvårdskulturen. Med detta menas att man som förvaltare har svårt att rätt bedöma det som uppförts under den egna ansvarsperioden. Efter 30–50 år är förutsättningarna bättre att göra goda bedömningar och utan att göra någon direkt rangordning bör följande kriterier beaktas:

1. Alla gravanordningar tillkomna före mitten av 1800-talet bör bevaras eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen.
2. Gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott på 1930-talet bör ägnas särskild uppmärksamhet eftersom det även under denna tid finns en hantverksliknande tradition (se sid. 10, 11 och 15 i En handbok om natursten).
3. Bevaransvärda är gravvårdar som
 - är unika
 - är representativa för sin tid – helst i gruppssamverkan
 - ingår i en arkitektoniskt uppbyggd del av kyrkogården
4. Alla gjutjärnskors och -staket, smideskors, -staket och -kedjor bör skyddas eftersom de utgör en försvinnande liten rest av en unik konstruktionsperiod på kyrkogårdarna.
5. Gravvårdar av lokalt material eller med unikt hantverk/tillverkningssätt bör skyddas, till exempel:
 - kalkstensvårdar på Öland och Gotland
 - ekshärads kors i Värmland
 - täljstensvårdar i Jämtland
 - vårdar av porfyr i Älvdalen
 - vårdar av komstasten, labrador, kalksten, marmor, svart diabas i Skåne
 - skulpterade stenvårdar i Västergötland
 - vårdar av trä som dödsbrädor och kors
 - vårdar med ålderdomliga eller unika yrken och titlar
 - vårdar med unika konstverk, hantverk
 - vårdar med multikonst
 - vårdar med unika och rika inskrifter och/eller dekor
 - vårdar som är speciellt yrkesskickligt utförda

Var också observant på lokala skötseltraditioner som t.ex. mönsterkrattning och granris-smyckning men också på traditionella planteringar t.ex. sorgeträd (träd med hängande form) och buxbomshäckar.

Som synes omfattar dessa bedömningskriterier inte bara gravanordningar utan även gravplatsen och dess omgivande miljö bör vägas in. Det torde vara nödvändigt att anlägga detta betraktelsesätt för att leva upp till intentionerna i kulturminneslagen.

5 Grunder för den kulturhistoriska bedömningen

Den kulturhistoriska inventeringen genomförs för att uppmärksamma att kulturhistoriska värden förvaltas med kulturhistorisk hänsyn.

5.1 Bedömningsgrupp

Ett sätt att mera långsiktigt arbeta med kyrkogårdens kulturmiljövård är att tillsätta en lokal bedömningsgrupp. I en sådan grupp bör personer med kulturhistorisk kompetens ingå men även andra kompetenser kan vara värdefulla. En bra sammansättning av bedömningsgruppen är till exempel antikvarie från läns museet, konstkännare, hembygds-kännare, stenhuggeri-sakkunnig, person med ledningsansvar för kyrkogården samt förtroendevalda. Bedömningsgruppen bör studera och följa Centrala Gravvårdskommitténs ”Allmänna råd för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar”. Den lokala förankringen är mycket viktig eftersom det är den lokala huvudmannen utifrån begravningslagen som slutligen måste ta de avgörande besluten i bevarandefrågorna efter samråd med kulturmiljövården.

Bedömningsgruppen bör regelbundet – årligen – lämna förslag till åtgärder

Mycket värdefull: utgör de gravanordningar som har kulturhistoriskt värde och verkligen ska bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas.

Värdefull: avser de gravvårdar som har kulturhistoriskt värde och som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller betydelsefulla för en avdelning eller tidsepok inom begravningsplatsen och som kan återanvändas, utan eller efter försiktig omarbetning.

Övriga: utgörs av gravvårdar som inte är av kulturhistoriskt värde. Det finns således inga skäl för bevarande eller återanvändning av gravvårdarna. De kan bortföras men av miljöhänsyn eller andra skäl kan de återanvändas.

Innan någon gravanordning förs bort från sin plats eller omarbetas rekommenderas att den fotograferas i svart-vitt och att foton och negativ arkiveras. Vid behov tas fotografier av detaljer så att inskriptioner eller ornamentering kan uttydas. Detta är dock inget krav utan enbart en rekommendation men det har i olika sammanhang visat sig värdefullt att kunna visa bilder på en eftersökt gravvård. Åtgärden är av stort värde för den framtida samhällsforskningen eller enbart för enskilda, som ägnar sig åt släktforskning.

Förslagsvis skickas en kopia till:

Sveriges Släktforskarförbund,

Tredje Långgatan 39, 2 tr

413 27 GÖTEBORG

Tel 031-42 33 11, fax 031- 42 65 76

Lämpligen skickas digitala bilder till e-post: gbg@genealogi.se.

Läs gärna mer på www.genealogi.se.

6 Överväganden för olika åtgärder

6.1 Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar

Till denna kategori hör utan tvekan alla gravvårdar från medeltiden fram till 1800-talets mitt.

Senare tillkomna gravvårdar kan ingå om det kulturhistoriska värdet är bundet till exempelvis en person av historisk betydelse, ett sällsynt eller historiskt yrke samt skildrar en händelse eller är en sentens. Även gravvård som är gjord av mycket unikt material kan ingå i denna kategori utifrån de punkter som tagits upp under kapitel 3 ”Vad är kulturhistoriskt värdefullt?”. För dessa gäller begravningslagens huvudregel enligt 7 kap. 37 § att de om möjligt skall lämnas kvar på platsen och bevaras utan ingrepp. Är det kulturhistoriska värdet mycket högt bör gravvården bevaras på sin plats i ursprungligt skick. I många fall kan man återanvända de gamla gravplatserna med de kulturhistoriskt värdefulla gravanordningarna kvar på plats. Innan detta sker bör dock den yta som gravvården står på exkluderas från gravplatsytan. Samråd bör ske med länsstyrelsen. Markytan, där en mycket värdefull gravvård är belägen, bör avskiljas och inte ingå i den återupplåtta gravplatsen. Denna uppdelning av den ursprungliga gravplatsen bör göras både i gravboken och på gravkartan.

Detta är en enkel åtgärd som förhindrar att det i framtiden uppstår oklarhet i frågan om gravvårdens status.

Om behovet är stort av att återanvända gravplatserna i deras helhet kan man i undantagsfall samla ihop gravvårdarna av denna kategori till en särskild plats. Den måste utväljas med omsorg och den bör absolut finnas kvar inom kyrkogården. Det är också viktigt att syftet med uppsamlingsplatsen dokumenteras och protokollförs.

Detta är ett sätt för huvudmannen att arbeta i riktning mot de mål som formuleras i den allmänna ”hänsynsregeln” i kulturminneslagens 4 kap. 11 §, Bilaga B, som säger att

”Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.”

Begravningslagens 7 kap. 37 § andra stycket medger att anordningen kan ställas upp på annan lämplig och därtill avsedd plats. Det innebär dock inte att detta måste ske omedelbart. Det är således möjligt att låta gravvårdarna stå kvar på sina ursprungliga platser eller lagra dem på annat ställe utan att de tar skada. I den mån det gäller gravvårdar med socklar är det viktigt att sockel och vård bevaras tillsammans.

6.2 Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Kännetecknande för värdefulla gravvårdar är att

- de har stor betydelse för helhetsmiljön
- de är tillverkade av material och med utformning som kan omarbetas utan att deras kulturhistoriska kvalitet minskas eller förvanskas
- de är konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla
- de är tidstypiska i dekorutförandet
- de är hantverksmässigt eller tekniskt värdefulla.

Till kategorin värdefulla gravvårdar räknas i många fall gravvårdar som skulle kunna bedömas vara mycket värdefulla gravvårdar men det finns så många med ett likartat utförande att det inte kan motiveras att alla bevaras som mycket värdefulla gravvårdar.

Värdefulla gravvårdar, som är bevaransvärda utifrån ovan angivna kännetecken med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller betydelsefulla för en avdelning, kan bevaras och återanvändas på sin plats. I en del fall kan det vara motiverat att de flyttas till en annan plats på begravningsplatsen med gravvårdar från samma tidsperiod för att återanvändas. I vissa fall kan man återanvända de gamla gravplatserna med de kulturhistoriskt värdefulla gravanordningarna kvar på plats. Innan detta sker bör dock den yta som gravvården står på exkluderas från gravplatsytan. Samråd bör ske med länsstyrelsen. Markytan, där en värdefull gravvård är belägen, bör avskiljas och inte ingå i den återupplåtna gravplatsen. Denna uppdelning av den ursprungliga gravplatsen bör göras både i gravboken och på gravkartan.

Vid återupplåtelse av gravplats på vilken det finns värdefull gravvård kan huvudmannen behålla gravvården och teckna avtal med den nye gravrättsinnehavaren om att få hyra/disponera gravstenen. Huvudmannen och den nye gravrättsinnehavaren bör teckna avtal om dispositionsrätt till gravvården. I samband med detta regleras också om gravvården får omarbetas helt fritt eller om det ska finnas restriktioner med hänsyn till god gravkultur. Gravrättsinnehavaren får på detta sätt en gravrätt med starka restriktioner. Detta avtal skall utgöra en bilaga till gravbrevet. Vid omarbetning av gravvårdarna är det viktigt att beakta de förutsättningar som ges med anledning av gravvårdens tillverkningsmaterial, dess befintliga form och dekor m.m. Läs mera om detta i kapitel 6 ”Vård, underhåll och bearbetning av gravvårdens form och material”.

6.2.1 Hyresavtal/dispositionsavtal

Ett avtal om hyres-/dispositionsrätt innebär att gravrättsinnehavaren får hyra/disponera gravvården så länge den nya gravrätten varar. För innehavaren blir dispositionen lika värdefull som innehavet av en egen köpt gravvård med undantag att denne inte får ta bort gravvården från gravplatsen. Innehavaren betalar för dispositionsrätten och avgiften betalas i sin helhet vid upplåtelsestillfället. Se vidare om hyres-/dispositionsavtal i Bilaga C.

Intresset för att få hyra gamla gravvårdar som redan finns på kyrkogården är inte obetydligt. Det finns olika skäl varför det är så men det tyngsta skälet är givetvis att gravägaren vill ha en gravvård av fint utförande till minne av sina avlidna anhöriga.

Därmed aktualiseras frågan om omarbetning av gravvårdar.

6.2.2 Återanvändningssymbol

När en gravvård som bedöms vara värdefull ska återanvändas, och förses med ny text och dekor, bör det ske på ett för gravvården tidstypiskt sätt ifråga om bearbetning, utformning och utförande i övrigt. I undantagsfall kan vård med intressanta inslag i skriften återanvändas på plats sedan baksidan omarbetats till ny framsida med en för gravvården tidsenlig bearbetningsteknik och stil.

För att visa att det är en gammal sten som omarbetats så kan en speciell symbol, i form av recycling pilarna, sättas på sidan av gravstenen.

Det är viktigt att föreskrifterna för värdefulla gravvårdar följs. Den nye gravrättsinnehavaren bör således i samband med upplåtelsen av gravplatsen underteckna det hyres-/dispositionsavtal som gäller för gravvården och bifogas gravbrevet. Huvudmannen måste följaktligen utforma de föreskrifter som krävs för att värna om god gravkultur så att de överensstämmer med innehållet i hyres-/dispositionsavtalet. Detta mot bakgrund av innehållet i 7 kap. 25 § begravningslagen där det anges att ”Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen”.

6.2.3 Askgravplatser eller askgravlundar

Ett annat sätt att använda värdefulla gravvårdar är att huvudmannen använder dem vid anläggandet av askgravplatser eller askgravlundar. Dessa nya gravskick kanske inte alltid behöver vara hänvisade till den senast anlagda delen av begravningsplatsen utan kan finnas även i en äldre del. Om flera stora gravplatser med värdefulla gravvårdar återlämnats till huvudmannen kan det kanske lämpa sig att anlägga något av de nya alternativen askgravplatser eller askgravlund inom gravplatsen. Det är dock viktigt att huvudmannen funderat igenom skillnaderna och fastställt villkoren för de olika alternativen. Lämpligen kan en landskapsarkitekt kontaktas för utformningen av dessa alternativ. Huvudmannen får då hela ansvaret för de återanvända värdefulla gravvårdarna.

6.2.4 Om gravvårdar som kan återupplåtas måste flyttas

Värdefulla gravvårdar som kan återupplåtas och som måste flyttas från sin plats bör flyttas till ett annat område med gravvårdar från samma tidsperiod på kyrkogården. Detta kan ske i den mån det kulturhistoriska inslaget inte är bundet till gravplatsen med text, bild eller dylikt. Huvudmannen kan ordna detta genom att på återlämnade gravplatser av passande karaktär montera de gravvårdar som ska bevaras. Dessa gravplatser kan sedan upplåtas med villkoret att gravvården ska finnas kvar på platsen. Vid detta förfaringssätt skall ett avtal om dispositionsrätt till gravvården upprättas med den nye gravrättsinnehavaren, se ovan.

6.2.5 Övriga gravvårdar

Till skillnad från gravvårdar som har kulturhistoriskt värde finns det inga särskilda skäl för att huvudmannen i egen regi ska arbeta med återanvändning av övriga gravvårdar. Återanvändningen kan då motiveras med en ”kretsloppssyn” eller kanske med en vilja att ge speciell service till församlingsborna.

Återanvändning av gravanordningar uppfattas av många som en svår fråga och väcker ibland starka känslor. Andra tycker det är ett enormt resursslöseri att inte återanvända det som är möjligt. På flera håll i Sverige är det en sed att återanvända, på andra håll är det helt främmande. Det är viktigt att man är lyhörd och att man löser frågan på ett respektfullt sätt ur både etisk och kulturhistorisk synpunkt. Det kan möjligen ifrågasättas om det ligger inom huvudmannens intressesfär att driva affärsverksamhet med gravanordningar. Den verksamhet som drivs enbart med ekonomiska förtecken är inte begravningsverksamhet utan serviceverksamhet.

6.2.6 Överlåtelse av stenmaterial – gamla gravvårdar

Att sälja material i parti för återanvändning inom stenindustrin, till exempel genom ett öppet anbudsförvarande är försvarbart. Ett villkor för försäljning bör vara att köparen förbinder sig att inom exempelvis sex månader, men alltid före eventuell återförsäljning, aidentifiera alla namninskrifter, samt medger att säljaren får kontrollera detta. Ett annat sätt kan vara att respektive stenhuggeri får välja ut och erbjuda ett fast styckepris för de gravvårdar det vill ta hand om för återanvändning. Är flera stenfirmor intresserade kan huvudmannen pröva buden i likhet med andra anbud.

Gravvårdar som inte har kunnat säljas eller återanvändas på annat acceptabelt sätt kan förstöras i stenkross. Ett annat och mindre dramatiskt sätt är att helt enkelt gräva ner gravvårdarna i någon del av kyrkogården som inte är tänkt att användas för gravplatser. Om denna metod tillämpas är det viktigt att notera platsen på lämpligt sätt för framtiden – samlingen kan bli en guldgruva för framtida forskare/arkeologer.

7 Vård, underhåll och bearbetning av gravvårdens form och material

7.1 Vård och underhåll av gravstenar

- **för vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla gravstenar** (främst från medeltiden och fram till mitten av 1800-talet) **främst i kalksten** har Riksantikvarieämbetet gett ut en liten skrift ”Vård av gravstenar”, som antingen kan köpas eller laddas ner från Riksantikvarieämbetets webbplats. Gå in på www.raa.se/index.asp under rubriken ”Bokhandeln”, tryck på ”Läs mer”, fyll i rutan ”Sök med fritext” och fortsätt med att trycka på ”Sök” så återfinns skriften där.
- **för nyare vårdar** (framför allt vanliga från senare hälften av 1800-talet och fram till idag) i silikatsten och karbonatsten hänvisas till *Sveriges Stenindustriförbunds, SSFs, Stenhandbok om ”Gravvårdar”*. I kapitel 6 finns, under rubriken RENGÖRING och UNDERHÅLL, anvisningar som beskriver olika sätt att underhålla och rengöra gravvårdar beroende av materialens egenskaper och av vilken orsak stenen ska rengöras. Skriften kan köpas genom SSF, www.sten.se, ssf.sfi@sten.se, Industrigatan 6, 291 36 Kristianstad. Telefon 044-20 97 80, Fax 044-20 96 75.

Det är viktigt att huvudmannen kan ge gravrättsinnehavarna råd om hur de skall sköta underhålla, och bevara sina gravvårdar på bästa sätt. De gravvårdar som huvudmannen bedömt vara kulturhistoriskt värdefulla och mycket värdefulla skall huvudmannen vårda och underhålla på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar eller förvanskas, därför är ovanstående skrifter värdefulla.

7.2 Mossor och lavar på gravvården

När det växer mossor eller lavar på en gravvård kan det bli konflikt mellan gravvårdens bevarande och den biologiska mångfalden. I det läget är det på sin plats att påpeka att har det gjorts en kulturhistorisk inventering avseende begravningsplatsen/kyrkogården och enskilda gravplatser och det finns en vård- och underhållsplan för det som bedömts som ”mycket värdefullt” ur kulturhistoriska aspekter är det kulturminneslagens bestämmelser som tar över miljövårdens intressen. Begravningsplatsen och gravplatserna har inte anlagts för att fungera som biotop för bevaransvärda lavar och mossor.

7.3 Vid omarbetning av sten krävs god kunskap och hantverksskicklighet

Det är främst gravanordningar tillverkade av de hårda kristallina bergarterna granit, diabas (svart granit), gnejs, porfyr och kvartsiter, som är möjliga att omarbete för återanvändning. Sedimentära bergarter, såsom sandsten, kalksten och skiffer, är oftast olämpliga att omarbete. Detta gäller även för marmor. Om det råder tveksamhet rådgör med stenkonservator eller annan kunnig fackman huruvida en omarbetning kan förväntas ge ett fullvärdigt resultat.

Vid omarbetning av kulturhistoriskt värdefulla vårdar krävs, för ett fullvärdigt resultat, en högre grad av hantverksskicklighet och stenkunskap än för nytillverkning. Det är viktigt att inte det kulturhistoriska värdet förvanskas genom bearbetningsteknik och stil som avviker från det som är tidstypiskt för den ursprungliga gravvården.

Vid bearbetning av kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar för återanvändning bör följande riktlinjer gälla:

- gravvårdar får inte utsättas för uppenbar risk att förstöras eller förlora sitt unika värde genom en omarbetning
- rengöring, omslipning eller nedhuggning av textyta får inte medföra att ursprungliga bearbetningar eller materialegenskaper förstörs
- text, stil och val av dekor samt bearbetning skall överensstämma med anordningens ursprungliga utförande och tidsepok.

7.4 Metall – ingen omarbetning möjlig, endast underhåll

Gravvårdar och kors av gjutjärn har oftast upphöjd inskription som vi saknar lämplig teknik för att ersätta. Sådana bör därför få stå kvar på sin plats utan att återanvändas. Det finns emellertid modeller med inskriften placerad på utbytbara metallskyltar, vilket möjliggör en meningsfull återanvändning. Detsamma kan gälla för gravvårdar av gjutbrons samt smide av järn eller koppar.

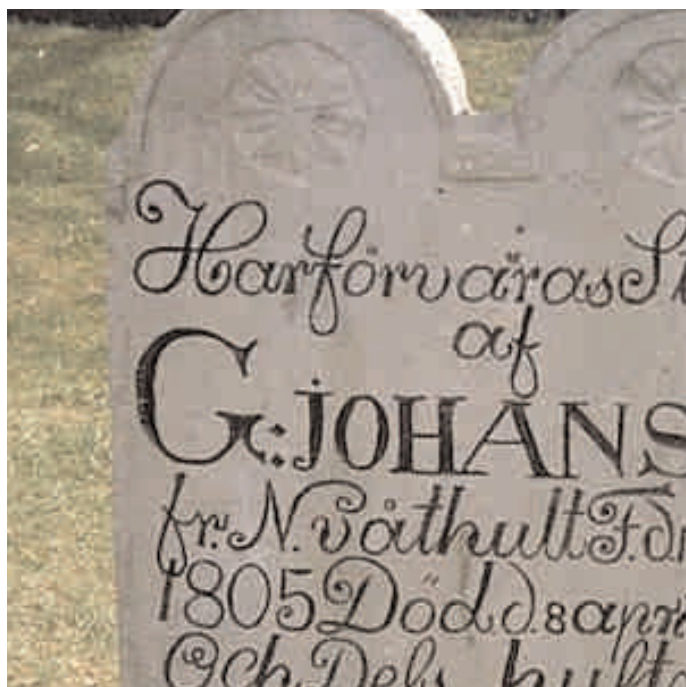
8 Ekonomin för bevarande och återanvändning

Huvudmannens engagemang för bevarande av den kulturhistoriska miljön på kyrkogårdarna kan bli omfattande och frågor uppstår ofta hur det då ska finansieras. Klassindelningen i det föregående är avgörande för såväl den praktiska hanteringen som för finansieringen av kulturmiljövården på kyrkogårdarna. En grundprincip är att underhållet av gravvårdar som är kulturhistoriskt värdefulla och mycket värdefulla är att betrakta som begravningsverksamhet enligt förarbetena till begravningslagen. En annan grundprincip är att kyrkoantikvarisk ersättning kan utges för speciella insatser som upprustning av kulturhistoriskt värdefulla föremål som t.ex. gravvårdar, kyrkogårdsinhägnader, speciella växtmiljöer. Gravvårdar som är kulturhistoriskt mindre värdefulla och bevaras för att återanvändas kan säljas av huvudmannen till nya gravrättsinnehavare eller till stenhuggeriföretag och ingår i serviceverksamheten.

I detta avsnitt ska ekonomin för bevarande och återanvändning av gravvårdarna på våra begravningsplatser belysas. För att underlätta de ställningstaganden som måste göras kan följande fem moment urskiljas:

- A Själv arbetet med den kulturhistoriska inventeringen inklusive klassificeringen av gravvårdar i samband med utgångna gravrätter som utförs av enskild tjänsteman eller av en bedömningsgrupp.
- B Utarbetandet av vård- och underhållsplaner.
- C Vård och underhåll av gravvårdar som bedömts vara av stort kulturhistoriskt värde ("mycket värdefulla") så att det kulturhistoriska värdet inte minskar eller förvanskas.
- D Återanvändning av de gravanordningar som av kulturhistoriska skäl tas till vara av kyrkogårdsförvaltningen, antingen på den ursprungliga platsen eller på annan lämplig plats inom huvudmannens kyrkogårdar (avser värdefulla gravvårdar).
- E Återanvändning av gravanordningar av andra skäl än att de är kulturhistoriskt värdefulla (avser övriga gravvårdar).

Med stöd av Staten och trossamfunden prop.1998/99:38 sid. 115 kan vi utgå från att verksamheterna i grupp A, B och C är begravningsverksamhet i enlighet med utredningens definition. Det innebär att huvudmannen kan finansiera dessa verksamheter med den obligatoriska begravningsavgiften.

Olika typer
av kulturhistoriskt
intressanta
gravanordningar

sid.18–19

BILD NR 1

BILD NR 2

BILD NR 3

BILD NR 4

BILD NR 5

BILD NR 6

BILD NR 7

BILD NR 8

BILD NR 9

BILD NR 10

BILD NR 11

BILD NR 12

BILD NR 13

BILD NR 14

BILD NR 15

BILD NR 16

Symbolen är framtagen för att användas inom begravningsverksamheten för det som bedömts vara mycket kulturhistoriskt värdefullt.

Symbolen är illustrerad av Gunnar Brink

BILDTEXTERNA FINNS PÅ SID 20

Bildtexter till sidan 18

1. Gravvårdar av stort kulturhistoriskt värde (tidsepok 1880–1930) uppställda på en befintlig återlämnad gravplats inom ett äldre kvarter från motsvarande tidsepok inom ursprunglig begravningsplats.
2. Gjutjärnskors och gravvårdar i gjutjärn (tidsepok 1800-talet) borttagna från sina ursprungliga platser. Nu är de samlade inom en återlämnad gravplats med gjutjärnsstaket. Unika och kulturhistoriskt värdefulla då de i stort sett saknas i övrigt inom begravningsplatsen.
3. Gravvård i grå granit, en s.k. stubbe med en bokrulle hängande i ett rep, från 1913. Tillverkad för hand i ett stycke och ett mäterligt hantverk. Gravvården är av mycket stort kulturhistoriskt värde.
4. En obelisk från 1907 i 3 delar utförd i svart diabas. Gravvårdar av detta slag kan oftast användas för flera generationer (textstenen har 4 sidor). Enligt praxis följer man normalt det ursprungliga stil- och textutförandet. Här har man av utrymmesskäl valt en annan stil vid komplettering på spiran. Beroende på familjesituation, kunde man istället ha valt att sätta texten på en av sidorna på textstenen. Ett möjligt alternativ kunde också ha varit en liggande håll framför befintlig vård.
5. Vandaliserad tredelad gravvård i komstasten från 1922 (rekonstruerad gravvård, se bild 7). Vårdar i komstasten var vanliga i södra Skåne under 1800-talet och början av 1900-talet men är idag blygsamt representerade. Komstasten har brutits sedan 1100-talet och finns ofta såväl inne i olika kyrkor som i gravvårdar och gravhållar från medeltiden. Reguljär brytning upphörde under 1960-talet. Endast någon enstaka provbrytning har skett efter detta.
6. På skylten anges motiveringen till varför gravplatsen eller gravanordningen bevarats som kulturhistoriskt mycket värdefull. Symbolen på skylten har tagits fram för att användas inom begravningsverksamheten för det som bedömts vara mycket kulturhistoriskt värdefullt. Bilden är ett fotomontage.
7. Gravvård i komstasten rekonstruerad till ursprungligt skick efter vandalisering (se bild 5).
8. Gravvård från 1857 i grå kalksten. Formen är klassisk och finns från 1600–1700-talet. Gravyr och textutförande är personligt och hantverksmässigt.
9. Gravvård i cement med infälld textplatta i vit marmor och krönt med ett marmorkors. Dessa gravvårdar tillverkades i slutet av 1800-talet. Det finns fortfarande några enstaka exemplar kvar på våra begravningsplatser och det är därför angeläget att vårda och bevara dessa.

Bildtexter till sidan 19

10. Gravvård i svart diabas från 1958. En så kallad "funkismodell" som är rikligt förekommande under efterkrigstiden.
11. Gravvård i grå granit från cirka 1910 återanvänd av ny gravrättsinnehavare 1998. Gravvården är ett vackert och mäterligt utformat hantverk med skulptering i relief som är väl bevarad och har räddats för framtiden vid återbruket.
12. Gravvård från 1920-talet i kalksten. Den är rikt och konstnärligt skulpterad med ängel i relief. Även mellansockeln har blomrankor som ornament runt om i relief.
13. Gravvård i rödgrå granit, av så kallad "funkismodell", kompletterad med 2:a och 3:e generationens gravvårdar till en klassisk familjegravplats.
14. Gravvård i svart diabas med skulpterade ornament och urna i relief.
15. Gravvård i röd kalksten med skulpterad kvinna och med blomsterkrans och palmlblad i relief.
16. Gravvård i svart diabas från 1930-talet som är återanvänd av en ny gravrättsinnehavare 1996.

Bilden på omslaget är en gravvård i vit marmor med skulpterat ornament i oval medaljong. Kring ovalen är ornamentet graverat i form av en krans av ekblad.

”Detta utesluter dock inte att vissa kostnader kan finansieras med hjälp av den kyrkoantikvariska ersättningen.” I lagens förarbeten återfinns på sid. 135 ff följande ställningstagande; ”Det kyrkliga kulturarvet är mångfacetterat och omfattar bl.a. kyrkobyggnader, prästgårdar och andra byggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier, begravningsplatser samt kyrkliga arkiv och kyrkomusik. En betydelsefull del av det kyrkliga kulturarvet är de kyrkliga kulturmiljöerna.”. Vidare lyftes de kyrkliga kulturminnena fram; *Begravningsplats* är ett område eller utrymme som är behörigen anordnat för och som har tagits i anspråk för förvaring av avlidnas stoft eller aska, se 4 kap.12 § första stycket kulturminneslagen och 1 kap. 1 § begravningslagen (SFS 1990:1144). Bestämmelserna om skydd för *kyrkliga inventarier* omfattar inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats enligt 4 kap. 6 § kulturminneslagen (SFS 1988:950).

”Skyddsbestämmelserna i 4 kap. kulturminneslagen innebär att möjligheterna att förfoga över och utnyttja egendomen inskränks... Vidare kan bestämmelserna medföra att förvaltningen fördyras.... Det handlar alltså om kulturhistoriskt motiverade extrakostnader som är en följd av de särskilda skyddsbestämmelserna. Begrepp som används i detta sammanhang är antikvariska merkostnader och kulturhistoriska överkostnader.”

Värdefulla gravvårdar, grupp D, kan återanvändas genom att huvudmannen tecknar dispositionsavtal med nya gravrättsinnehavare. Se punkt 6.2 ovan samt punkt 8.1 nedan.

Hantering av övriga gravvårdar, grupp E, som inte bedöms som kulturhistoriskt intressanta, får finansieras på annat vis, t.ex. genom försäljning där medlen tillfaller serviceverksamheten, se punkt 8.2 nedan.

8.1 Prissättningen vid uthyrning/disposition av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Om huvudmannen flyttar kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar för att skapa en speciell miljö bär själva flytten och iordningsställandet av denna miljö belasta begravningsavgiften.

Vid upprättande av dispositionsavtal bör prissättning ske med beaktande av den förväntade underhållskostnaden för respektive gravvård. Ingår t.ex. ett järnstaket i en gravanordning bör även underhållet av detta räknas in i dispositionsavgiften så att avgiften blir lägre. Om enhetspriser ändå tillämpas bör dessa kunna graderas i ett antal prisgrupper med hänsyn till anläggningens värde för den nye innehavaren.

Ett annat sätt att se på ansvaret för underhållet kan vara att det är huvudmannen som har ansvaret. Detta för att huvudmannen kan ha svårt att tvinga gravrättsinnehavaren att underhålla gravvården i enlighet med Riksantikvarieämbetets anvisningar. Det normala är ju att det är hyresvärden som svarar för underhållet och hyresgästen får bara göra det underhåll som hyresvärden har godkänt. Vilket sätt att se på det hela man väljer skall klart och tydligt framgå av dispositionsavtalet för att det inte skall uppstå någon diskussion om vem som har ansvar för vad.

8.2 Prissättning av övriga gravvårdar

Prissättning av övriga gravanordningar, det vill säga de som inte har kulturhistoriskt värde men som huvudmannen av olika skäl kan vilja sälja, bör ske enligt strikt självkostnadsprincip. Det enda som då får betydelse för priset är de kostnader som huvudmannen haft för gravvården efter att den tillfallit huvudmannen. Det betyder att huvudmannen i vissa fall kan överlåta gravvårdar till ett mycket lågt pris eller till och med utan avgift. Tar förvaltningen betalt för gravvården måste även moms debiteras och levereras till Skatteverket.

9 Förteckning/arkivering

9.1 Förteckning

Gamla gravvårdar som liljestenar, runstenar, gravar enligt 2 kap. KML är fasta fornlämningar skyddade enligt lag. De finns förtecknade i fornminnesregistret (FMIS). Länsstyrelsens kulturmiljöenhet kan lämna ytterligare information om enligt lag skyddade fornlämningar.

Enligt kulturminneslagen 4 kap. 6–10 §§ och kyrkoordningen ska inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnader, kyrktomt eller begravningsplats förvaras och vårdas väl. I varje församling/samfällighet ska det finnas en förteckning över dessa inventarier och kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård, som är ledamot eller ersättare i rådet har ansvar för att föra förteckningen. Dessa personer ska också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen ska anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts. Stiftet ska minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll ska också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts att föra förteckningen. Efter varje kontroll ska en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen.

Kulturminneslagens bestämmelser om församlingens inventarieförteckning går inte att tillämpa på upplåtarens det vill säga huvudmannens ansvar för gravvårdar som är kulturhistoriskt värdefulla. De gravvårdar som huvudmannen enligt 7 kap. 37 § begravningslagen bedömt vara av kulturhistoriskt värde behöver på något vis förtecknas. I de fall huvudmannen utgörs av en församling så skulle bestämmelserna med inventarieförteckningen i kulturminneslagen kunna gälla. Är det däremot en samfällighet som är huvudman för begravningsverksamheten så har huvudmannen ingenting med de i samfälligheten ingående församlingarnas inventarieförteckningar att göra. Huvudmannen kan således inte föra upp de kulturhistoriskt värdefulla gravanordningarna på församlingarnas inventarieförteckningar.

Vård och underhåll av de kulturhistoriskt värdefulla gravanordningarna skall i första hand bekostas av begravningsavgiften även om det inte utesluter att vissa åtgärder kan finansieras med hjälp av kyrkoantikvarisk ersättning. De församlingar som inte är huvudmän för begravningsverksamheten råder inte alls över begravningsavgiften.

När det gäller den kulturhistoriska bedömningen ute på kyrkogården är det huvudmannen, i samråd med Länsstyrelsens kulturmiljöenhet och Länsmuseumet, som beslutar vilka gravvårdar som är ”mycket värdefulla”. De har ett sådant kulturhistoriskt värde att de verkligen skall bevaras. När beslutet är fattat skall dessa gravvårdar som anses vara ”mycket värdefulla” tas upp på en speciell förteckning som huvudmannen ansvarar för. Precis som när kommunen är huvudman för begravningsverksamheten (jmf 4 kap. 15 § kulturminneslagen).

9.2 Skyltning

De gravanordningar/gravplatser, som finns på huvudmannens förteckning över kulturhistoriskt ”mycket värdefulla”, bör även märkas ut ute på kyrkogården med en skylt. På den anges att detta är en kulturhistoriskt intressant grav med motivering till varför den bedömts vara kulturhistoriskt intressant. Utformningen av skylten och vad som bör stå på den är något som huvudmannen ansvarar för efter samråd med länsmuseumet. Ett förslag till hur en sådan skylt kan se ut finns på bild 6, sid.18.

9.3 Arkivering

Arkivering av inventeringsmaterialet i dess helhet bör diskuteras med länsantikvarien och länsmuseumet. Det gäller blanketter, originalkartor, anteckningar, fotonegativ, avskrifter av arkivhandlingar etc. Lämpligast är i regel att originalmaterialet tas om hand av huvudmannen. Rapporten bör upprättas i 4 exemplar, för huvudmannen, länsstyrelsen, länsmuseumet och för stiftet.

10 Vad finns skrivet inom området

För att hitta inspiration inför arbetet med den kulturhistoriska inventeringen av begravningsplatser/kyrkogårdar och gravanordningar kan nedanstående förteckning fungera som hjälpmedel. En del i förteckningen kan upplevas som gammalt men det har fortfarande bäring. Andra saker som finns med är väldigt lokala och kan därför vara av begränsat intresse.

Andersson, Sven Ingvar	Förnyelse av kyrkogårdar – Gamla anläggningar i nutid och framtid, Ignis 47, 1975, sid. 169–174
Andersson, Thorbjörn	Med led och mycket allvar, Arkitektur 4, 1992, For those left behind, Topos 8, 1994
Asplund, Gustaf	Kyrkogårdsplaneringen i Göteborg och Bohus län, BFR Rapport T:6, Stockholm 1982. (spec. sid. 35–66)
Begravningsplatser i Värmlands län	Allmänt, Historik sid. 6–20, Länsstyrelsen i Värmlands län 1988:7
Beijer, Åke	Kyrkogårdens förändring under 1800- och 1900-tal, 4 betygsuppsats i konstvetenskap vid Stockholms universitet 1980, Stencil
Berglund, Inger	Kyrkogårdens meditativa rum, Borås 1994
Berglund, Inger och Jan	Kyrkogården idag och imorgon, Kulturmiljövård 6, 1989
Björnberg, Karl-Axel	Kungliga och Norra begravningsplatserna. Vandringar bland berömda personers gravar. PM Bäckströms förlag 1998
Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation	Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader, Allmänna förlaget 1991
Bucht, Eivor	Kyrkogårdens gröna kulturarv, Stad & Land Nr. 103/1992
Bøttiger, Emil	Kirkegaardens anlæg og drift, Köpenhamn 1950
Claësson, Hilding	Lunds kyrkogårdar, Lund 1936
Constant, Caroline	The Woodland Cemetery: Toward a Spiritual Landscape, Stockholm 1994
Dahl, Else	Handbok i kyrkogårdsvård, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag, Stockholm 1943. (spec sid. 92–22)
Dahlberg, Erik	Suecia antiqua et hoderia, utg. av H. Hildebrand, Stockholm 1898–1900/Nationalupplaga, Stockholm 1924
Edfeldt, Kristina	Varbergs kyrkogårdar och gravvårdar, Varberg 1981

Eneroth, Olof	Våra kyrkogårdar, 1858, ur Trädgårdsodling och naturförsköningskonst, Stockholm 1857–1863
Engfors, Christina	Erik Asplund, Arkitekt, vän och kollega, Laholm 1990
Falmer-Nielsen, Morten	Mariebjerg Kirkegård gennem 50 år, Særtryk av Vore Kirkegårde, Årsskrift 1985, Gentofte 1986
Felicori, Mauro Zanotti, Annalisa	Kyrkogårdar i Europa. Ett kulturarv att värdesätta och vårda. 2004 by Comune di Bologna
Gardell, Sölve	Gravmonumenter från Sveriges medeltid, Kungl Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Gbg 1945 (spec. sid-1–8 + sid. 9–19).
Gravvårdsfirmornas Riksorganisation,	En handbok om natursten. Sveriges Stenindustriförbund 2005
Gröna Fakta 5/2005	Begrepp i begravningsverksamheten 2005, Movium, SLU, Publicerad i utemiljö, 5/2005
Gröna Fakta 1/2007	Askgravlundar i Sverige, Movium, SLU, Publicerad i utemiljö, 1/2007
Hassler, Ove utg.	Kortfattad handbok i kyrkogårdsvård. Tidsskrift för Pastoratsförvaltning, Linköping 1954
Helsingør kirkegård	Helsingør Kommunes Museers årbog 1989, red. Lars Bjørn Madsen & Kenno Pedersen, Helsingør 1990.
Hermelin, Sven	Den svenska minneslunden, Ignis 46 1974, sid. 115–119
Hoberg, Birgitta	Viktigt att inventera kyrkogårdar, Kulturminnesvård 4–5/1983, sid. 21–24
Hoberg, Birgitta	Kyrkogårdar – dokument om det förgångna, Kulturmiljövård 6, 1989. Ändrad lagstiftning rörande begravningsplatser, Kulturmiljövård 6, 1989
Hovshaga kyrkogård Växjö	utg. Växjö kyrkliga samfällighets Kyrkogårdsnämnd 1984.
Ingemark, Sten	Kyrkogården igår, idag och imorgon – Ett rastställe för levande och döda, Ignis 45, 1973
Johansson, Bengt OH & Galli, Fabio	Tallum, Gunnar Asplunds & Sigurd Lewerentz, Skogskyrkogård i Stockholm, Byggförlaget 1996, Stockholm
Johnsson, Ulf G	De första svenska krematorierna och deras förtusättningar. Konsthistorisk tidskrift, årg. 33, Stockholm 1964
Jungstedt, Inga H.	Trädgården i park och stad – En tillbakablick, sid. 8–14 (uå)

- Jørgensen, Hasse N. Sydvestjyske Kirkegårde, sid. 58–64
- Jørgensen, Karsten Equality and the modern way of death, *Topos* 2, 1993
- Karling, Sten Trädgårdskonstens historia i Sverige intill Le Nôtrestilens genombrott, Dissertation, Stockholm 1931
- Kinell, Gustav & Birch-Lindgren, Gustaf Anvisningar för uppgörandet av förslag till mindre urngårdar, urnmurar och kolumbarier, utg. Svenska Eldbegängelseföreningens stockholmsavdelning, Stockholm 1933
- Klingberg, Helge Håndbok i Kirkegårdsdrift, Landslaget for Kirkegårdskultur, Oslo 1975 (spec. sid. 86–87)
- Klingberg, Helge
Sørmøen, Oddbjørn
Wefald, Aud Kirkegården et levende kulturminne, ARFO, 2005
- Klintborg Ahlklo, Åsa Mellan trädkrans och minneslund – Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990, *Stad och Land* nr. 167.
- Kulturhistorisk hänsyn vid vård och ändring av kyrkogårdar, Länsstyrelsen i Kronobergs län, *Meddelande* 1996:5, Växjö 1996
- Kyrkogårdens gröna kulturarv Red. Harald Wadsjö, utg. Arkitekturminnesföreningen, Kungl. Konsthögskolan, Stockholm 1919
- Kyrkogårdsinventering manar till efterföljd Kyrkogården 2/1989 (Tage Göransson) sid. 10–11
- Lindahl, Göran Grav och rum – Svenskt gravskick från medeltiden till 1880-talets slut, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Antikvariska Serie* 21, Lund 1969. (spec. sid. 193–210).
- Mandahl, Aina Kyrkogårdar – en mångfasetterad kulturskatt, *Kulturmiljövård* 6, 1989
- Nordin, Helén Augerums griftegård, *För all Evighet, Utblick Landskap* 2, 1990
- Norlin, Catharina Ceremoniella rum, Kyrkogårdsetetik och ceremonier, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 52/2006
- Nye gravminder red. Karin Kryger, utg. Foreningen for kirkegårdskultur, København 1992
- Olsson, Titti et al Människans natur; Det grönas betydelse för vårt välbefinnande, utg. Byggeforskningsrådet T21:1998, Stockholm 1998

Reijer, Pål Sörensen, Ann-Britt	Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar, Stad & Land nr 170/2007, SLU Movium, Alnarp
Riksantikvarieämbetet	Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor – en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet 2002
Statens planverk	Föreskrifter och allmänna råd för planering av Begravningsplatser och krematorier, Statens planverks författningssamling 1977, 1979:1, 1984:5
Stockenström, Lars von	Åkers kyrkogård, Lustgården 1964-65, sid. 178–186
Söderpalm, Kristina red.	Dödens riter utg. Göteborgs stadsmuseum. Borås 1994
Wadsjö, Harald	Kyrkogårdskonst, Stockholm 1918
Wadsjö, Harald Wadsjö, Harald	Gravkonst, Samfundet för Hembygdsvård, Lund, 1930 Kyrkogårdskultur, Lustgården 1927, sid. 33–50
Wallin, Curt	Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne, Ystad 1951
Westfeldt, G. A.	Växtligheten på våra kyrkogårdar, från Borås och De sju häraderna 1956, sid. 127–140
Winter, Karin	Fribergs landskap, Arkitektur 4/1992
Wästberg, Per Hammar-sköld, Hans Theorell, Annika	Minnets stigar, En resa bland Svenska kyrkogårdar, Värnamo 2001
Åkesson, Lynn, Dehlin, Ove, Ågren Bolmsjö, Ingrid, Bringéus, Nils-Arvid, Sörensen, Ann Britt, Gustafsson, Christer	Inför döden, Edition Andersson AB, Höganäs 2006
Åstrand, Göran	Här vilar berömda svenskar, Uppslagsbok och guide, Ordlaget Bokförlag 1999
Övden, Elma	Sveriges urnlundar maj 1938, utg. Svenska eldbegängelseföreningen, Stockholm 1938
Övden, Oscar	Eldbegängelsens historia i Sverige, Stockholm 1932

KULTURHISTORISK INVENTERING Kyrkogård/Begravningsplats

Diarienummer	Datum
--------------	-------

Inventerare
Fotograf
Originalmaterial

Län	Kommun	Stift
Huvudman	Fastighetsbeteckning	Kyrkogård/Begravningsplats

Översiktskarta - Skiss

BESKRIVNING - HISTORIK - KARTMATERIAL (förslag till rubr och turordning: **Beskrivning:** läge i landsk., fornlämn., bebyggelse, nutida prägel, omgivn., ingångar, omgärdning, vegetation som påverkar helhetsverkan, gångsystem, kvartersvis (el. annan indeln) beskrivn., byggnader (även kyrkan), konstn. utsmyckn, minneslund, askgravlund, askgravplatser. **Historik:** anl.år, utvidgn. mm, arkeol.undersökn. **Kartmaterial:** ekon.karta mm, **Källor och Litteratur,** Särskilda anmärkn.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Finns med i RAÄ's förteckning från 1996 "Kyrkogårdar med krematorier och/eller gravkapell, anlagda 1940 eller senare och skyddvärda i sin helhet".

Mycket värdefull

Värdefull

Motivering:

KULTURHISTORISK INVENTERING

Gravplatser

Diarienummer	Datum
Huvudman	

Inventerare
Fotograf
Original förvaras

Gravplatsbeteckning (begravningsplats, kvarter, gravplats)	Gravrättsinnehavare
--	---------------------

Plats för foto eller annat

Negativ nr

Vid digitalfotografering ska papperskopior göras.

Gravplatsens omgärning

Markera med X ☐ Stenram ☐ Staket ☐ Häck ☐ Annat	Ytmaterial Markera med X ☐ 1. Sand ☐ 2. Singel ☐ 3. Gräs ☐ 4. Stensättning/Plattor ☐ 5. Annat (t. ex. bänkar, urnor, statyer):
---	--

Gravvård (ange antal)

Typ	Trä	Sten	Järn	Annat
Stående				
Liggande				
Lutande				
Annat				

Inskription/Typ

Markera med X ☐ Försänkt ☐ Förhöjd ☐ Metallbokstäver/platta ☐ Annat:
Ange stenart

Plantering

Ange tidstypiskt och permanent växtmaterial

Bemärkt person

--

Beskrivning och inskription

Mått: höjd, bredd, tjocklek. Materialprecisering, Färg, Inskription

Plats för skiss (vårdarnas fördelning på gravplatsen t ex)
Skador vid besiktningstillfället

Sättning, mossa, rostangrepp, vittring, flagning, spricka, avbruten, annat

Kulturhistoriskt värde

Mycket värdefull

Värdefull

Markera med X samt motivera

Bemärkt person

Tidstypisk

Inskription

Unikt hantverk/
tillverkningssätt

Utdrag ur begravningslagen (SFS 1990:1144)

7 kap. Gravrätt

- 1 § Gravrätten får utövas bara av den som i gravboken eller gravregistret är antecknad som innehavare av gravrätten.
.....
- 9 § När upplåtelseiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om
- gravplatsen är väl vårdad
 - upplåtelsen inte medför något synnerligt men förbegravningsplatsens ändamålsenliga ordnad och skötsel, och
 - gravrättsinnehavaren dessförinnan har anmält att han vill få upplåtelsen förnyad.
- 10 § I god tid innan upplåtelseiden går ut skall upplåtaren underrätta gravrättsinnehavaren om förutsättningarna för en ny upplåtelse.
.....
- 12 § Gravrätten får återlämnas till upplåtaren.
.....
- 14 § När en gravrättsinnehavare avlider får gravrätten bara gå över till
- någon som genom släktskap eller på något annat sätt har nära anknytning antingen till den avlidne gravrättsinnehavaren eller till någon som är gravsatt inom gravplatsen, eller
 - allmänna arvsfonden.
- Gravrätten får inte gå över till någon som inte är villig att överta den.
- 15 § Gravrätten går över till någon eller några av dem som anges i 14 § om det har förordnats om detta vid upplåtelsen eller genom ett senare skriftlig förordnande. I andra fall bestämmer den avlidnes efterlevande make och arvingar till vem eller vilka av dem som gravrätten skall gå över.
- 16 § Den avlidne gravrättsinnehavarens dödsbo skall inom sex månader från dödsfallet till upplåtaren anmäla
- vem eller vilka gravrätten har gått över till enligt 15 §, eller
 - att det inte finns någon som gravrätten har gått över till.
- 17 § Om dödsboet inte inom föreskriven tid gör en sådan anmälan som avses i 16 §, skall upplåtaren förelägga dödsboet att inom viss tid fullgöra denna skyldighet.
- 18 § Om ett föreläggande enligt 17 § inte följs eller om det inte finns någon som gravrätten har gått över till enligt 15 §, skall upplåtaren besluta att gravrätten skall gå över till någon som avses i 14 §.
- 19 § Om det inte finns någon som gravrätten kan gå över till enligt 14 §, skall gravrätten anses återlämnad till upplåtaren.

.....

28 § När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.

.....

32 § Gravrätten upphör när upplåtelseiden går ut, när gravrätten återlämnas till upplåtaren, när den förverkas enligt 33 § och när den förklaras ha upphört enligt 34 §.

33 § Upplåtaren får förklara gravrätten förverkad, om gravplatsen är uppenbart vanvårdad och gravrättsinnehavaren inte avhjälper vanvården inom ett år efter det han har delgetts föreläggande om att sätta gravplatsen i stånd. Föreläggandet skall innehålla upplysning om att gravrätten kan förverkas. En gravrätt får inte förverkas, om det är en myndighet som svarar för gravplatsens vård och underhåll.

.....

35 § När gravrätten har upphört, gäller om gravanordningen vad som föreskrivs 28 §.

36 § Det som gravrättsinnehavaren inte har fört bort från gravplatsen inom sex månader efter gravrättens upphörande tillfaller upplåtaren. Om det uppstått tvist om bortförandet, räknas tiden från tvistens slutliga avgörande.

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturminnesvårdens intressen finns i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Utdrag ur lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950),

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

Kyrkliga inventarier

- 6 § Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrktomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.
- 7 § För varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier som avses i 6 §. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan. I varje församling skall det utses två personer som har ansvar för att föra förteckningen. De skall också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen skall anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts.
- 8 § Stiftet skall minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll skall också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts enligt 7 § andra stycket. Efter varje kontroll skall en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen.
- 9 § I fråga om ett föremål i förteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen
1. för att avyttra det,
 2. för att avföra det från förteckningen,
 3. för att reparera eller ändra det, eller
 4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

Länsstyrelsen får, i fråga om första stycket 3 och 4, ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder åtgärden. Villkoren får avse hur åtgärden skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålens kulturhistoriska värde minskas.

- 10 § Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får besiktiga kyrkliga inventarier. Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål skall tas upp i förteckningen. Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen tills vidare ta hand om det eller vidta någon annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas, skall samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne.

Begravningsplatser

- 11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.
- 12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

- 13 § I fråga om begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen
1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.
- 14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.
- 15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål.
Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Utdrag ur förordningen om kulturminnen m.m. (SFS 1988:1188).

- 18 § I ärenden enligt 4 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna samråda med stiftet, om det behövs.
- 19 § Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap. 6 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. hör bl.a. äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.

**Exempel på
Hyres-/Dispositionsavtal som bifogas gravbrevet**

Mellan församling/kyrkliga samfällighet/kommun
här kallad upplåtaren och

här kallad gravrättsinnehavaren, har följande avtal om hyres-/dispositions rätt till gravanordning träffats.

1. Avtalstid

Avtalet avser gravanordning på gravplats nr . i kvarter
på kyrkogård under gravplatsens löpande upplåtelsetid
från och med till och med
När upplåtelsetiden löpt ut upphör avtalet.

2. Ägare

Gravanordningen ägs av upplåtaren.

3. Gravanordning

Gravanordningen består av
(Mer detaljerade uppgifter framgår av bilaga).

4. Pris för gravrättsinnehavaren

Gravrättsinnehavaren betalar i förskott kronor för hyres-/dispositions rätten till anordningen i befintligt skick.

5. Inskrift och eventuell dekor

Anordningen får genom gravrättsinnehavarens försorg och på dennes bekostnad förses med inskrift, symbol och dekor utformad och tekniskt utförd i stilhistorisk överensstämmelse med denna. Åtgärd skall före utförandet prövas av huvudmannen.

6. Vård och underhåll

Anordningen mottages av gravrättsinnehavaren i befintligt skick och skall under hela hyres-/dispositionstiden vårdas och underhållas av den som vid varje tidpunkt är gravrättsinnehavare. Om underhållet uppenbart försummas äger upplåtaren låta utföra nödvändiga underhållsåtgärder som debiteras gravrättsinnehavaren.

7. Avtalets upphörande

När gravrätten löpt ut upphör avtalsförhållandet och hyres-/dispositions rätten till gravanordning återgår till upplåtaren utan ersättning.

..... / 20

För församling/kyrklig samfällighet/kommun

Gravrättsinnehavaren/-havarna

.....

.....

.....

Centrala gravvårdskommittén är ett ideellt samarbetsorgan mellan Svenska kyrkans Församlingsförbund (Församlingsförbundet), Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (SKKF), Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer (FSK) och Gravvårdsfirmornas riksorganisation (GRO).

Centrala gravvårdskommitténs uppgift är

att verka för och vidareutveckla god gravkultur,

att främja den framtida utvecklingen av gravvårdsdesign, miljö och bestämmelser,

att ge rekommendationer och riktlinjer avseende service och underhåll av äldre gravvårdar,

att utarbeta och rekommendera monteringsystem etc. för gravvårdar samt

att sprida information om gravvårdar och deras miljö.

Vid framtagandet av denna handbok har Riksantikvarieämbetet deltagit.